

ВАЖАН ДОПРИНОС СРПСКОЈ СТИЛИСТИЦИ (Милош Ковачевић, *Стил и језик српских писаца*, Београд: Завод за уџбенике, 2015, 303 стр.)

Нова књига Милоша Ковачевића *Стил и језик српских писаца* шеста је у низу књига посвећених питањима језика и стила српских писца, а у којима он разрађује и усавршава њему својствени модел *интегрално-стилистичке* анализе. Претходиле су јој књиге од којих су неке публиковане у више допуњених и измијењених издања, као што је то *Стилистика и драматика стилских фигура* (Сарајево, 1991; Подгорица, 1995; Крагујевац, 2000), потом *Стильске фигуре и књижевни текстови* (Београд, 1998), *Стильска значења и зрачења* (Ниш, 2011), *Лингвостилистика књижевног текста* (Београд, 2012) и *Српски писци у озрачју стилистике* (Београд, 2013). У сваком од текстова објављеним у њима аутор лингвостилистичком анализом показује који аспекти употребе језика јесу *differentia specifica* која књижевном дјелу даје не само статус умјетничког него га и „откључава“ - омогућава нам да проникнемо у његове смисаоне дубине и посматрамо га као стилистички аутентично. Да би то показао, Ковачевић је ауторизовао сопствени *стилематично-стилодени модел* анализе књижевног текста као другостепеног модулативног система који се разликује од првостепеног – неутралног језичког израза. А разликује се *стилоденошћу* језичких јединица, односно *њиховом умјетничком вриједношћу*, проистеклом из *онеобичајености њихове на формалном плану*, на коме се оне друкчијим изразом – као *стилематичне* – супротстављају неутралним језичким еквивалентима. У „Уводним напоменама о стилистици књижевног текста“ у књизи *Стил и језик српских писаца*, он наглашава да стилски маркиране језичке јединице „могу бити троврсне: а) *само стилематичне* (када је јединица формално онеобичајена, али та формална онеобичајеност не производи умјетнички ефекат), б) *само стилодене* (када је у питању општеупотребна језичка јединица, јединица уобичјене језичке структуре, али умјетнички врло валентна, тј. са изразитом умјетничком вриједношћу), и в) *и стилематичне и стилодене* (када језичка јединица има и онеобичајену форму, и умјетнички вриједност)“. Стилистика се диференцира према томе којим се од та три аспекта у анализи текста бави. Тако је подручје стилогености типично за књижевну стилистику, на стилематично – формално онеобичајење језичких јединица усмјерена је лингвистичка стилистика, док се и једним и другим планом – и стилематичношћу и стилоденошћу бави интегрална

стилистика, која обједињује књижевну са лингвистичком стилистиком. Суштина Ковачевићеве стилистичке методе јесте управо у уједињењу та два плана, у интегралном приступу књижевном тексту, јер – како у „Уводним напоменама“ наглашава – „Уколико тог уједињења не би било, и једна и друга анализа, и лингвистичка и књижевна, заправо би биле ‘крње’, теоријски чак тешко ‘одбрањиве’ – јер је свака анализа структуре језичких јединица у књижевном тексту испразна, несврхисходна ако се у обзир не узима њихова умјетничка функција, односно свака је анализа умјетничке функцију језичких јединица незамислива ако се у обзир не узму њихове структурне карактеристике“. У свим текстовима које анализира у овој књизи он и показује и доказује да је у научно утемељеној анализи књижевног текста умјетничка вриједност језичке јединице зависна од типа њене структурне специфичности. По таквом моделу *интегралностилистичке анализе* Милош Ковачевић је одавно не само препознатљив у србистици (и шире, у славистици) него и врло плодотворан у научним анализама књижевног текста, о чему понајбоље свједоче његове поменуте књиге, бројни научни радови, а софистицираношћу provedених анализа и ова књига.

Књига *Стил и језик српских писаца* садржи два поглавља – *Стилистика поезије* и *Стилистика прозе*, са по пет огледа о пјесничким и прозним дјелима српских писаца, и то: П. П. Његоша, Бранка Миљковића, Алека Вукадиновића, Гаврила Принципа, Ђорђа Сладоја; Радована Белог Марковића, Вељка Петровића, Горана Петровића, Ранка Павловића и Ј. Ј. Змаја. У прво поглавље *Стилистика поезије* укомпоновани су радови: „Фигуративно-кохезиони паралелизми у Његошевој пјесми ‘Мисао’“, „Миљковићева ‘Критика метафоре’ у огледалу теорија метафоре“, „Дискурс једне пјесме Алека Вукадиновића у дискурсној анализи“, „Лингвостилистичка анализа једине пјесме Гаврила Принципа“, и „Поетско и истинито у пјесми ‘Принцип’ Ђорђа Сладоја“. Поглавље *Стилистика прозе* садржи есеје: „Стилематичност реченице Радована Белог Марковића у збирци прича ‘Живчана јапија’“, „Доживљеност у приповједачкој прози Вељка Петровића“, „О три приповједачке стилско-језичке карактеристике Ранка Павловића“, „Двозначност (не)оглашавања *демократије* у роману ‘Испод таванице која се љупса’ Горана Петровића“ и „О ‘Досеткама и наивностима из дечијег света’ Јована Јовановића Змаја“. У сваком од десет огледа заступљена је потпуна стилистичка анализа – на методолошкој основи стилематично-стилогених критеријума, која освјетљава дјело у цјелини, што би било немогуће без огромног знања које аутор посједује, и то не само стилистике као науке него и опште лингвистике и свих нивоа језичке анализе српскога језика – од фонолошког до синтаксичког и везаног текста, будући да се у есејима анализирају структурно онеобичајене јединице свих поменутих нивоа.

У анализи Његошеве пјесме *Мисао* М. Ковачевић полази од антитезе, наглашавајући да је „структурно-језичка потка антитезе“ – паралелизам који је својствен Његошевој поезији у цјелини, а који се оства-

рује посредством разних фигура као што су: синтаксички паралелизам интерогативних конструкција у првој строфи; анастрофа (фигура која је заснована на замјени граматичког реда ријечи у атрибутој синтагми); пролепсом успостављена мезоанафора (фигура паралелизма која подразумијева понављање исте јединице на средини прве и на почетку сљедеће реченице или стиха); анафора (фигура понављања почетака узастопних стихова) итд. Разоткривајући сложену, испреpletену мрежу структурних односа језичких јединица у Његошевој пјесми, аутор разоткрива сложеност Његошевих промишљања на путу од *мисли* које га муче до *наде у блажанство вјечности*.

Сви есеји у књизи у исцрпним анализама нуде мноштво модела трансфера општеупотребног у поетски или књижевноумјетнички језик, али је посебно у том смислу типичан рад „Миљковићева 'Критика метафоре' у огледалу теорија метафоре“. Типичан је јер у њему укомпонована, уз анализу пјесме, и теорија метафоре у свјетлу различитих погледа на њу – из угла књижевне теорије, филозофије језика, бројних лингвистичких школа, кроз историју, од Аристотела – до савремених теоретичара. Тим прегледом и критичким односом према литератури, аутор даје изузетан допринос проучавању метафоре и у ужефигуративном значењу – као суштинског обиљежја поетичности, и у ширеепистемолошком – као модела мишљења и организације језичких структура. Миљковићева критика метафоре усмјерена је на критику поезије и поетског језика коме је метафора суштински иманентна. Стихова Миљковићеве пјесме Ковачевић провјерава на основу трансфера значења изведеног на основу трију најпознатих теорија метафоре, а то су *субституциона*, *аналогна* и *интеракциона*. Супституциона теорија има у Аристотеловом схватању метафоре као узимања „туђег имена“ и подразумијева употребу метафоричног умјесто неког дословног израза. Према аналогној или поредбеној теорији метафоричност се изводи из сличности два појма, што подразумијева метафору као тзв. скраћено поређење. Та је теорија најексплицитније изражена код Квинтилијана. Интеракциона теорија М. Блека за основу има схватање метафоре А. А. Ричардса, према коме метафоричност подразумијева интеракцију појмова који се доводе у везу, па је значење метафоре „резултанта те интеракције“. Аутор закључује да „све три теорије подразумијевају да у творби метафоре учествују најмање два појма, односно, како то Миљковић пјева, 'две речи', а анализом стихова показује да је „Миљковићеве 'препјеване' теорији метафоре од трију поменутих најближа интеракциона теорија метафоре М. Блека“, будући да пјесма укључује мноштво поетски непредвидљивих смисаоних и семантичко-синтаксичких интеракција. Из свега наведеног да се закључити да овај рад спада у до сада понајбоље Ковачевићеве есеје о поезији и поетском језику, и то из више разлога – због информативног карактера огромног броја података из најрелевантније литературе о метафори и најрелевантнијим теоријама метафоре, због тога што на конкретном поетском тексту прецизном лингвистичком анализом

показује примјену једне од теорија метафоре, а посебно што је анализа пјесме методолошки проведена изузетно добро јер је заснована на егзактним критеријумима..

А егзактност лингвостилистичких критеријума једини је начин „разоткривања замршених смислова херменеутички врло затворене поезије“, каква је поезија Алека Вукадиновића – што Ковачевић показује у есеју „Дискурс једне пјесме Алека Вукадиновића у дискурсној анализи“. Поетичност његовог израза заснована је на принципима еквивалентности и паралелизама, као суштинских елемената поетске функције језика, а пјесма *Јуџирима блажим Божјим вечерима* као сложени текстостилем, или стилистички затворен дискурс показује да се у њену структуру и садржај може проникнути само минуциозним разоткривањем мреже кохезионих и кохеренцијских односа. Лингвостилистичко знање и поступност у анализи, способност расуђивања и логичког повезивања културолошких асоцијативних мрежа омогућују Ковачевићу да разоткрије и најтананије смисаоне шавове Вукадиновићеве пјесме, чиме и овај рад представља врхунски допринос стилистици књижевног текста.

Тематски, садржајно, према начину извођења анализе, по резултатима до којих је анализом дошао, од изузетног су значаја и есеји о пјесмама које се односе на Гаврила Принципа. Они, између осталог, како наглашава аутор, показују и то да „у самој поезији историјска истина дубоко је у сјенци поетске, због тога што је комуникативна језичка функција дубоко у сјенци поетске функције језика“, односно да поетски језик наративну структуру говорења трансформише у сликовито-експресивну.

И друго поглавље књиге – *Стилистика прозе* – методолошки је комплементарно са првим, јер су анализе проведене интегралностилистичком двопланском методом стилематчног отклона форме и њене стилогене вриједности одабраних прозних текстова. Међу есејима из овог циклуса посебно мјесто заслужује „Стилематичност реченице Радована Белог Марковића у збирци прича *Живчана јайија*“. Ковачевић издваја три стилске доминанте његовог израза, које се односе на структуру реченице као стилски маркиране јединице, а то су: реченични неологизам који је до те мјере плод индивидуалне тваралачке имагинације да добија статус реченичног *белизма*; стилематична лексика као основ стилематиче контекстуализације – промјене тачке гледишта у реченици и ред ријечи као основ синтаксичке фигуративности реченице.

Да је доживљености не само иманентна него и граматициализована у прозном тексту, М. Ковачевић показује на примјеру приповедака Вељка Петровића, једног од најплоднијих српских приповедача. Те јединице су стилски доминантне, а њихов ефекат реализује се на морфосинтаксичком, односно стилистичко-синтаксичком нивоу – у изражајности глаголских облика као што су аорист, имперфект и плусквамперфект, којима је доживљеност и иначе иманентна карактеристика. Други тип јединица тога карактера Ковачевић издваја у типовима доживљеног туђег говора – управног и слободног неуправног. Типови говора и на-

ративни поступци јесу подручје научног интересовања којим се Ковачевић у посљедње вријеме радо бави и у коме остварује врло запажене доприносе наратологији и лингвистици текста. То показује и оглед о три приповијетке Ранка Павловића: *Библиотекар и Књига*, *Камин*, и *Човјек с шерешом*. Прозу овог аутора освјетљава лингвостилистичком анализом, гдје издваја морфо-синтакстичке и дискурзивне доминанте као карактеристичне за наведене приче. Испреплетеност типова туђег говора структурно је начело приче, која је кохезионо увезана реитерацијом и кумулацијом.

Роман савременог српског књижевника „Испод таванице која се љупа” представља сатиричну слику социјалистичке стварности, односно опис периода Титове владавине и асоцијативно упућује на пад система и промјене у друштву које долазе након његове смрти. Лингвостилистичком анализом Ковачевић разоткрива дубље слојеве смисла, указујући да је централна тема романа преиспитивање и релативизирање појма демократије. Као функционална доминанта у анализи је истакнута двосмислености микродискурса у коме ријеч *демократија* има основно и антономазијско значење (као општа именица и као лично име папагаја, једног од јунака приповијести). Стилогеност ове форме алегоријског је карактера и огледа се у разноврсним покушајима да „Д(д)емократија проговори“. Аутор наглашава да „у роману нема готово ниједнога исказа у којем је лексема ‘демократија’ употријебљена а да он дјелимично или у цјелини није бисемичан“ и издваја поступке вишезначности која се односи на *демократију*, а које Горан Петровић постиже различитим језичким низом полисемичних стилских фигура као што су антономазија, анаклаза, алегорија, алузија, сатира, сарказам, хипербола, гротеска, симбол и метафора.

Ализирајући Змајево језичке досетке и наивности из дечијег света – аутор показује да је његов модел лингво-стилистичке анализе примењив и на форме какве су дечије наивности и анегдоте које је за живота забележио Јован Јовановић Змај. Аутор показује да духовитост „дечијих досетки” првенствено проистиче кршење неког од правила у реализацији лексичко-семантичких категорија какве су неологичност, полисемија, синонимија, хомонимија, хомотонија, паронимија. Реализација датих семантичких категорија изазива по правилу хумористички ефекат, који произлази из сукоба конкретног и појмовног мишљења, односно основног принципа дјечијег мишљења и начина резоновања одраслих. Та инкомпатибилност извор је духовитости. Осим тога, спонтаност дечијег хумора подразумева и посебне модусе анализе у чијој основи је интерпретација разних типова дечијих неологизама.

Радови у књизи *Стил и језик српских писаца* показују да се и ова књига Милоша Ковачевића (уз његове бројне друге књиге и такође бројне друге његове радове из лингвистичке стилистике) може сматрати врло значајним доприносом оној стилистици која методолошки у књижевне текстове улази на научно постављеним критеријумима, интегри-

шући увијек у нераздвојивом јединству стилематичност језичког израза са његовом функционалном вриједношћу. *Значење језичке форме* која експресивно *значи* – један је од најсуштинскијих стилистичких ставова Ковачевићеве стилистичке анализе. Тај принцип и имплицитно и експлицитно у његовим радовима показује да је повратак реторици и реторичким фигурама омеђен методологијом модерне лингвистике у новом теоријском оквиру, према коме се модели фигуративности успостављају као обавезно биполарни, што се огледа и на плану стилематичности и на плану стилогености. Друкчије речено, школован на теоријама структурализма и у лингвистици и у стилистици, он књижевност у суштини посматра као „другостепени модулативни систем“, који се од неутралног израза природног језика разликује по онеобичајеној форми израза који у датом контексту функционише као стилоген. Ковачевићева стилистика измијенила је метајезик српске (лингво)стилистике, а као главну карактеристику методолошког поступка у анализи књижевног текста истакла издвајање језичко-стилских доминанти, естетски најрелевантнијих за стил анализираног дјела, а до којих се долази примјеном одговарајућих критеријума који се у анализираном корпусу провјеравају и потврђују. Аутор анализи књижевног текста прилази изнутра, из текста самог, методологијом која је примјер примјене лингвостилистичких, књижевнотеоријских и књижевноисторијских знања на конкретан књижевни текст. Тако се и Ковачевићеве методолошко-теоријски софистициране анализе књижевних текстова познатих српских пјесника и прозних писаца, објављене у овој књизи, морају посматрати у ширестилистичком - лингвостилистичком, структуралнолингвистичком, односно општелингвистичком контексту.

Карактеристике Ковачевићевог научноистраживачког поступка и научни резултати његових радова у књизи *Стил и језик српских писаца*, најбоља су и најрелевантнија препорука за њен добар пријем у научним, стручним и ширим читалачким круговима.